

Aszimmetrikus viszonyok

Vámos Péter: *Magyar–kínai kapcsolatok 1949–1989*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020. 878 o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.4.9

Safrankó Emánuel, az 1949-ben – első magyar nagykövetségként – Pekingbe küldött diplomata az egyik jelentésében arról írt, hogy a kínai kormány „barátsága jutott kifejezésre” abban, hogy Magyarország rendelkezésére bocsátotta az egykori osztrák–magyar nagykövetség épületét. Valójában ez volt az egyetlen szál, amely összekapcsolta a két ország akkor kezdődő kapcsolatait a múlttal. Azzal a múlttal, amelyet teljesen elszigetelt az akkori jelentől az első világháború végével kezdődött, mindennemű relációt nélkülöző időszak. Amikor az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt, s a felek megegyeztek a közös vagyon sorsáról, a pekingi nagykövetségi ingatlan magyar tulajdonba került, de Magyarország és a köztársasági Kína nem vette fel egymással a kapcsolatot. Hollandia látta el a konzuli képviselőtünket, így annak diplomatái felügyelték az épületet – már amikor a körülmények megengedték. Az *Anschluss* után a németek úgy döntöttek, hogy az az övék, s beköltöztek. Safrankó Emánueltól pedig megtudtuk, hogy amikor megérkezett, a kínai légügyi vezérkar székelt „a mi házunkban”.

Vámos Péternek köszönhetően mintegy 600 oldalnyi diplomáciai dokumentum között böngészhetünk a hasonló információk után – s lehetünk elégedetlenek, ha esetleg egy-egy folyamatot nem tudunk végigkísérni az évtizedeken át. De az a levéltári kutatás lehetősége, nem a forrásgyűjtemények olvasóié.

A magyar–kínai kapcsolatok 1949 és 1989 közötti időszakának dokumentumaiból annyi ízelítőt mindenképpen kapunk, hogy a mai ismereteink szerinti legizgalmasabb fordulatokat, illetve az alapvető folyamatokat érzékelhessük. A szerző által meghatározott időtáv a két ország szocialista történetének a közös halmazát öleli fel. 1949-ben a

kínai szocializmus kezdődött, 1989-ben a magyar szocializmus végződött. A két esemény között azonban, ahogy az a könyvből is plasztikusan kiderül, legalább annyi feszültségre volt példa, mint a barátság kifejeződésére. A szocializmus pedig arra volt jó, hogy – kis túlzással – legalább feszültség lehessen a két ország között. Hosszú ideig az volt a felek legnagyobb problémája, hogy valójában egyik oldalon sem voltak olyan hozzáértő emberek, akik a másik nyelvét, országát, gazdasági lehetőségeit, kultúráját ismerték volna. Ráadásul leginkább szimbolikus értelemben volt fontos a kapcsolat, míg az aktuális szükségletek szintjén az sem tűnt túl nagy bajnak, ha az anyagi valóságban nem történik semmi. Cserébe viszont mindent elöntött a politika.

A dokumentumfolyamon végig érezni lehet, sőt számos alkalommal ki is mondják a felek, hogy alapvetően a Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió viszonya az, amely fogva tartja Kínának a magyarokkal, illetve a többi kis kelet-európai szocialista országgal való kapcsolatait is. A blokk államai elsősorban a Szovjetunióhoz való viszonyukra koncentráltak, s ezzel minden más el is dőlt. Ez a legjobban a renegát ország, Albánia példáján demonstrálható, ahogy azt a kötet némely dokumentuma is megerősíti: Tirana alapvetően azt döntötte el, hogy szakít a Szovjetunióval, ez viszont megnyitotta annak a lehetőségét, hogy Kínával barátkozzon.

A magyar–kínai kapcsolatokat – ha lecsiszoljuk róluk az aktuális politikai festékréteget – mindig is az aszimmetria jellemezte: egy kis állam és egy óriási ország, hatalmas távolságra egymástól, jóformán áthidalhatatlan kulturális különbségekkel. Ahogy egy 1969-es külügyminisztériumi feljegyzésben Juhász Ottó megfogalmazta, a kínai vezetés szemében hazánk „egy kis, a Szovjetunióval határos, arra védelmi szempontból ráutalt, nyersanyagban szegény, nyílt gazdaságú »csatlós« ország” volt (89. dokumentum). Vámos Péter is megjegyezte egy helyen a dokumentumfolyam elé írt hosszú tanulmányában, hogy „Kína és Magyarország gazdasági kapcsolatai önmagukban egyik fél számára sem voltak kiemelkedően fontosak”. Mégis megszületett az a történet, amely valamikor a 19. század vége felé vette kezdetét, s azóta is tart, és amelynek jó néhány magyar és kínai diplomata, hivatalnok,

kalandor, üzletember, kutató, hadifogoly, menekült, misszionárius, újságíró, mérnök, orvos, diák és tanár lett a főszereplője. Ők azok, akiknek a két ország közti kapcsolatok az életük részévé váltak, számos emléket őriznek róluk, és perspektívát látnak bennük – épp ezért a téma nagyon is érdemes a kutatásra.

Vámos Péter nem éppen kezdő a pályán – sem a kutatás, sem az összegzés, sem a forráskiadás terén. A Kínában tevékenykedő magyar jezsuita misszióból az 1920-as évektől kezdődően érkezett több száz levél közelmúltbeli publikálásával az ismeretek olyan tárházát nyitotta meg az érdeklődők előtt, amely mindaddig elképzelhetetlen volt. De az ezredforduló előtt kiadta Koch István jezsuita atya naplóját is, s 2008-ban megjelentette az 1956-os kínai külügyi iratokat tartalmazó kötetet.

A szerző alapvetően időrendbe rendezte azt a 180 iratot, amely a könyvben szerepel, de kialakított néhány csomópontot, amelyeket azok a nagyobb ügyek képeztek, amelyek valamiért különösen fontosak voltak, vagy annak idején nagy port kavartak. Így a kötet felosztása a történet szervesebb periódusai szerint történt, ám a tartalomjegyzékben a dokumentumok kurzivált csoportjai mindig egy-egy csomópontot vagy témát jelölnek. Mindez szellemes megoldás, és nagyon jól kezelhetővé teszi az egyébként tekintélyes méretű könyvet. Ennek megfelelően csoportosítja például az 1956–1957-es kínai hitelnyújtás ügyének a dokumentumait vagy az úgynevezett tajvani zsákügyet, amikor is a kínai ügyvivő azért tiltakozott a Külügyminisztériumban, mert a Lenin körúton „egy szövetkezeti bolt kirakatában tajvani zsákban földmogyoró van kiállítva” (61–63. dokumentum).

Különleges helyet foglalnak el a két ország kapcsolatainak történetében az 1966–1967-es év eseményei, amelyek Kínában a kulturális forradalom kezdetét hozták el. Két olyan eset is történt, amely a szerző számára kurzivvá tette a velük kapcsolatos dokumentumokat. Az első az ösztöndíjasok ügye, amely szép példája lehetne a diplomáciai kerékkötésnek, amit akkor kell bevetni, ha nagyon muszáj rontani a kétoldalú viszonyon. De az eset megmaradt volna titkos dokumentumháborúnak, ha egy sajtóközlemény következtében nem robban ki

egy kisebb „magyarelles kampány”. A vitatott kérdés az volt, hogy két, akkori magyar ösztöndíjas új hallgatónak számít-e, mert akkor nem tanulhatnak Kínában, mivel az ázsiai ország nem fogadott új külföldi diákokat. A két egyetemista hazatért, és az esetükkel kapcsolatos közleményt beolvasták a kínai rádiók, de vörösgárdisták jelentek meg a követség előtt, akik rigmusokat kiabáltak, ellenséges feliratokat ragasztottak ki. „A felbérelt fiatalok odáig vetemedtek” – írta jelentésében Halász József nagykövet –, „hogymányunk intézkedését fasiszta jellegűnek titulálják...” (69–73. dokumentum).

Ugyanilyen atrocitások érték a magyar diplomatákat is. A szovjet nagykövetségen tartott filmbemutatóra érkező magyar nagykövetet és három munkatársát szállító autót a tömeg feltartóztatta, letörték róla a magyar zászlót, betörték az ablaküveget (75–77. dokumentum). A feljegyzések mindkét ügyben azt jelezték, hogy a magyarok elleni tüntetések egy szovjetellenes szélesebb kampány részei voltak. Akkor ugyanis a magyar nagykövetségnek még a régi helye, az osztrák–magyar követségnek a Tiltott Városhoz közel, Peking kellős közepén, az ún. követségi negyedben álló épülete adott otthont. De arrafelé működött a szovjet nagykövetség is. Sőt, az események szempontjából még egy nagyon fontos épület a közvetlen közelben uralta a képet: a pekingi pártbizottságé. Az egyik legelső személy pedig, aki a kulturális forradalom célkeresztjébe került, Peng Csen, a pekingi pártbizottság titkára volt. Ettől a környék a főváros azon pontjainak az egyikévé vált, ahol a forradalmárok legtöbb akciója zajlott. Ráadásul közel volt a Tienanmen tér, ahol az ország minden tájáról folyamatosan érkező vörösgárdisták gyülekeztek. Nagy szerencséje volt annak a környékbelinek, akinek nem jutott a feszültségből és az izgalomból! A legtöbb nagykövetséget – így a magyart is – az incidens után telepítették ki a negyedből.

Mao Ce-tung 1976-os halála után új kurzus kezdődött a kínai politikában, új célokkal, új igényekkel. Az akkori hangulatban alakult ki az a Vámos Péter által is nagyszámú dokumentummal alátámasztott narratíva, amely szerint a kínaiakat nagyon érdeklik a magyarországi reformok, tanulmányozzák azokat, sőt tanulni szeretnének belőlük. Az

akkori pártfőtitkár és államfő, Csao Ce-jang (aki később kegyvesztetté vált) Magyarországra is utazott, majd Kádár János viszonzta a látogatást. Nyilván ez a folyamat is másképpen nézett ki Magyarországról, mint Kínából nézve. Vámos könyvében szerepel Kádárnak a Politikai Bizottság ülésén a vizitról szóló beszámolója, s mellette a Belügyminisztérium III/I-6. osztály jelentése is ugyanarról. Az utóbbi kifejezetten a kínai reformerők támogatását szolgáló, belpolitikai jelentőségű eseménynek tüntette fel azt (156–157. dokumentum). Egyszer szívesen elolvasnánk Teng Hsziao-pingnek az ottani PB előtt mondott beszámolóját is, s mellette a kínai titkosszolgálat vonatkozó jelentését!

A gyűjtemény forrásai az 1989. őszi eseményeknél elapadnak, amikor is a Szovjetunióhoz való viszonyunk jelentősen megváltozott – természetesen a kínaiaké is, de ennek témánk szempontjából már nem sok jelentősége van. A magyar külpolitika olyan irányba fordult, amely tényleges búcsút jelentett a szocializmustól. A könyv utolsó, a tartalomban kurzivált történetei közé a Tienanmen téri eseményekre adott reakció, a Tajvannal való kapcsolatfelvétel és a hongkongi kivándorlók befogadásának ügye került (167–172. és 174–180. dokumentum). Nem lehetett könnyű akkoriban a magyar diplomatáknak, ahogy senkinek sem a kínai fővárosban. Sem azt nem lehetett tudni, Magyarország hova tart, sem azt, hogy Kína. Iván László külügyminisztériumi főosztályvezető szerint, aki 1987. június 7-én találkozott a kínai nagykövettel, a kínai diplomaták sem voltak magabiztosabbak (167. dokumentum). Vámos Péter további munkájára is szükség lesz, hogy pontosan megtudjuk, mi lett a nagy bizonytalanságból.

Krajczár Gyula